

Elek Zsuzsanna Réka: Tinédzserkori gyermekvállalás és iskolai lemorzsolódás – Egy fiatalokkal végzett részvételi akciókutatás módszertani tapasztalatai

„A szociálpolitikus laboratóriuma maga az élet...”

Hilscher Rezső,

1928

Absztrakt

A tanulmány egy 2020 nyarán, 13–24 éves roma fiatalokból és 1 facilitátor kutatóból álló, 11 fős kutatócsoporttal végzett részvételi akciókutatás tapasztalatait mutatja be, melynek témája a tinédzserkori gyermekvállalás és iskolai lemorzsolódás volt. A tanulmány a kutatás során használt módszerekre, módszertani és etikai megfontolásokra fókuszál. A részvételi akciókutatás fő módszerei az online kérdőíves vizsgálat, valamint csoportos és egyéni interjúk voltak. A kutatás minden egyes szakaszának megtervezése és kivitelese a fiatal kutatók bevonása mellett zajlott. A kutatás bizonyítja, hogy bevonásuknak és részvételüknek a róluk való gondolkodás és őket érintő programok részévé kell válnia, amihez meg kell ismerni a fiatalok tapasztalatait, meglátásait, érzelmeit, félelmeit és vágyait. A programoknak érdemben reagálniuk kell a fiatalok előtt álló konkrét, helyi továbbtanulási lehetőségekre, szakmakínálatra, munkaerőpiaci viszonyokra és lehetőségekre, az általános és középiskolás évek érzelmi nehézségeire.

Kulcsszavak: fiatalok részvételi akciókutatása, FRAK, akciókutatás, tinédzserkori gyermekvállalás, iskolai lemorzsolódás, korai iskolaelhagyás, roma fiatalok

Abstract

The study presents the experience of a youth participatory action research (YPAR) that was conducted in the summer of 2020 by the research group of 11 researchers: 10, 13–24-year-old Roma youngsters and 1 facilitator. The topics of the research were teenage childbearing and school dropout, but the study focuses on the experiences of the concrete methods used during the research and the methodological and ethical considerations of YPAR. The main methods of participatory action research were online survey, as well as group and individual interviews. Each phase of the research was designed and carried out with the involvement of young researchers. Research demonstrates that the involvement and participation of youth should become part of the way how we think about them, the programs targeting them and for this we need to know their experiences, insights, emotions, fears and desires. Programs should respond in a meaningful way to the specific, local opportunities for secondary education, career opportunities, labour market circumstances and opportunities, and the emotional difficulties of primary and secondary school years.

Keywords: youth participatory action research, YPAR, action research, teenage childbearing, school dropout, early school leaving, Roma youth

Bevezetés

Annak ellenére, hogy a fiatalok részvételi akciókutatásáról (youth participatory action research, YPAR) széleskörű idegennyelvű szakirodalom áll rendelkezésre és számos területen alkalmazzák, hazánkban még nem elterjedt ez a kutatói megközelítés. A tanulmányban egy 2020 nyarán, hátrányos helyzetű roma fiatalokból álló kutatócsoporttal végzett részvételi akciókutatás gyakorlati, módszertani tapasztalatait mutatom be. A bemutatott részvételi akciókutatás helyszíne Kerecsend, a kutatást a Fiatalok Részvételi Akciókutatása Kerecsenden (FRAKK) kutatócsoporttal¹ végeztük, melynek tagjai rajtam, facilitátor kutatóm kívül tíz, 13–24 éves roma fiatal, köztük 4 fiú és 6 lány voltak. A kutatást magát is a helyi, fiatal roma felnőttek körében végeztük.

A kutatás a Világítani Fogok Egyesület önkéntes közösségének sok éve tartó önkéntes munkájára épült. A szociálpolitikus doktoranduszként megvalósított kutatásomig az Egyesület önkéntes közössége leginkább alkalmi szabadidős programokat szervezett a település hátrányos helyzetű, főleg roma gyermekei számára és nem szociális munkát végzett. A kutatás indulásával szinte egy időben kezdődve, 2020 júliusa óta az Egyesület a megvalósítója a kerecsendi Felzárkózó Települések programnak, ami komplex szociális munkára ad lehetőséget a településen. A fiatalok részvételi akciókutatása ugyanakkor nem csak szociális munkások, hanem minden, fiatalokkal foglalkozó szervezet, intézmény, program számára jó lehetőség a fiatalok helyzetének mélyebb megértésére és megváltoztatására a velük való munka bármely területén – az érintettek magas szintű részvételével. A külföldi szakirodalomban nem gyakran lehet olvasni a fiatalok részvételi akciókutatásai között részletes, gyakorlati megközelítésű módszertani leírást, ezért retrospektív kutatói reflexióként írt tanulmányomban célokom saját kutatásunk részletes bemutatása módszertani szempontból.

Maga az akciókutatás a praktikus tudás létrehozásának eszköze, mely kutatásnak végső célja, hogy az érintettek minél szélesebb körű bevonásával a helyi problémákra a lokális helyzet sajátos dinamikáinak megfelelő hatékony megoldást találjon. Az akciókutatásban a szisztematikus vizsgálat során a tervezés, cselekvés, megfigyelés, értékelés szakaszok ciklikusan váltják egymást, mely során a minél mélyebb tudás megszerzése segíti a minél effektívebb és fenntartható beavatkozást (STRINGER, 2014). Az akciókutatás nem jelent gyógymódot az érintettek összes problémájára, de egy eszközt jelent az érintettek és a beavatkozásokban gondolkozók számára a lokális kontextus minél mélyebb megértéséhez, ezáltal minél hatékonyabb megoldási lehetőségek megtalálásához. (STRINGER, 2014)

Az akciókutatás alkalmas lehet elméletalkotásra, de elsődleges célja az adott kontextusban érintettek problémáinak megoldására eszközt biztosítani. A módszer egyik erőssége, hogy elfogadja a különbözőképpen érintettek eltérő perspektíváit, és megtalálja a módját, hogy az események értelmezésének egy kölcsönösen elfogadható formájába építse be őket, ami a probléma megoldásához jelent segítséget. Nemzetközi példák alapján az akciókutatás kiváló eszköze lehet például iskolákban, ifjúsági segítségben, szociális

¹ Ezúton is szeretném megköszönni a kutatócsoport tagjainak a segítségüket, munkájukat, aktív részvételüket, kitartásukat, érzékenységüket, tudásukat, bátorságukat, őszinteségüket, humorérzéküket és az együtt töltött felejthetetlen időt. Nélkülük ez a kutatás nem valósulhatott volna meg.

szolgáltatások nyújtásánál, gyakorlati szakemberek esetében annak, hogy a berögzült, vagy nem igazán az érintettek igényeihez és problémáihoz igazodó gyakorlatok helyett, a problémákra legadekvátabb, leghatékonyabb megoldások szülessenek (STRINGER, 2014).

A felnőttekkel végzett részvételi akciókutatás (RAK) hazai úttörőinek, (BODORKÓS, 2010, PATAKI – VÁRI, 2011, SZOMBATI, 2011, UDVARHELYI, 2013, 2014:207–269, MÁLOVICS, 2014, OBLÁTH – HORVÁTH 2015, GOSZTONYI, 2017, 2018a, 2018b, BALÁZS et al., 2019, CSÉCSEI et al., 2019), valamint a Közélet Iskolája képzéseinek és szerkesztett kötetének (UDVARHELYI – DÓSA, 2019, szerk.) köszönhetően egyre elterjedtebb Magyarországon az érintettek részvételének alapvető fontosságára építő kutatói megközelítés.

A részvételi akciókutatás elméleti alapjait részletesen mutatja be a magyar szakirodalomban BODORKÓS (2010) és GOSZTONYI (2018a), valamint PARK (2010), RAHMAN (1991) és GAVENTA – CORNWALL (2008). A részvételi akciókutatásban – ideális esetben – az érintettek az kutatás minden szakaszának aktív résztvevői, alakítói. *„[A]z akciókutatástól ez [a RAK] leginkább hangsúlyaiban és céljaiban tér el: a RAK a részvételt és a hatalmi viszonyok változását, valamint a közösségeket érintő döntéshozatali folyamatokban való részvételt helyezi középpontjába. Ezzel szemben az akciókutatás „megelégszik” a tanulási lehetőségek megteremtésével. Az akciókutatás fókuszában az egyéni, valamint a csoportos szintű reflexiók állnak: nem kérdez rá a fennálló elnyomó társadalmi struktúrákra és ideológiákra”* (BODORKÓS, 2010:27.).

A RAK során az érintettek kutatáshoz való jogukkal élve (APPADURAI, 2006) maguk is kutatókká válnak, akik a számukra fontos kérdésekről, problémákról végeznek kutatást, hogy a társadalmi folyamatok katalizátoraiként, kritikai tudatosságuk növelésével saját helyzetükön változtassanak és egy igazságosabb társadalomért tegyenek (PARK, 1993). *„Ezeknek a projekteknek az a célja, hogy megfelelő gyakorlatokat alakítsanak ki azokkal együtt, akik ezeket aztán fel is használják. Az ilyenfajta projektekben a résztvevők saját tudásukat hozzák magukkal a problémáról, majd egy támogató kutató segítségével egy újfajta megoldáshoz érkeznek el. A folyamat részvételi, az általa létrehozott tudás pedig természetét tekintve gyakorlati.”* (PARK, 1993:26) A részvételi kutatás önmagában is kritikai cselekvés, de emellett cselekvés sokszor a kutatással párhuzamosan történik vagy a kutatást követik a megszerzett tudásra épülve konkrét cselekvések, akciók (PARK, 1993). A tanulmányomban a továbbiakban a kutatócsoport fiatal tagjait résztvevő kutatóknak vagy kutatóknak nevezem, a kutatásunkra épülő, közösen megvalósított cselekvést pedig akcióknak.

A kerecsendi kutatócsoport a helyi fiatalokat érintő problémák, nehézségek, kérdések közül a fiatalok gyermekvállalás témáját választotta. Hasonló érdeklődés övezte ugyanakkor az iskola elvégzésének, a szakmaszerzés előnyeit, ezért a kutatás fő témáinak kérdései is egy ciklikus folyamat során alakultak, ahol a kutatási témák és kérdések megfogalmazása, az adatgyűjtés és az elemzés ismétlődően követték egymást. A módszertani tanulmányban csak azért, és annyiban mutatom be az elméleti eredményeink egy részét, hogy érthető legyen az általunk megvalósított akciók jelentősége és hogy miért váltottunk fókuszot a fiatalok gyermekvállalásáról az iskolai lemorzsolódás témájára a végső, eredményeinket bemutató kerecsendi előadáson és a lehetséges beavatkozásokról szóló beszélgetésen.

A tanulmányban ismertetem röviden a fiatalok részvételi akciókutatásában a fiatalok bevonásának előnyeit, módszertani és etikai megfontolásait, ezt követően pedig azt a települési, egyesületi háttérrel, ami a kerecsendi kutatást alapjaiban meghatározta. A következő fejezetben bemutatom a kutatás menetét, majd a használt módszerek tapasztalatait és néhány módszertani, etikai megfontolást. Végül bemutatom a részvételi akciókutatásunk két meghatározó akcióját, és kitérek az elméleti eredmények egy részére. A részvételi akciókutatók iránt érdeklődők számára nem csak a kutatási megközelítés újszerűsége jelenthet nehézséget, hanem az is, hogy nem születik minden részvételi akciókutatásból publikáció vagy bármilyen, nyilvános anyag, ezért sokszor a kutatók sem tudnak egymás munkáiról, így nehezzé válik a tudásmegosztás és tapasztalatcsere. Bízom benne, hogy a kutatásunk részletes gyakorlati, módszertani ismertetése segíti majd a fiatalokkal foglalkozók körében a részvételi akciókutatás ismertebbé, népszerűbbé válását.

Fiatalok részvételi akciókutatása

A fiatalok részvételi akciókutatása (amit az angol rövidítés mintájára a továbbiakban FRAK-nak rövidíték) a kutatáshoz való jog mellett az ENSZ Gyermekjogi Egyezményének egyik alapvető pillérére, a gyermekek részvételhez való jogára épül (LAWS-MANN, 2004: 9-10.). Az Egyezmény 12. cikke kimondja, *hogy „Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét; a gyermek véleményét figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.”* A 12. cikk mellett a FRAK segíthet érvényesíteni a gyermekek véleménynyilvánításának szabadságát és tájékoztatáshoz való jogát (13.cikk), gondolat-, lelkiismeret és vallásszabadsághoz való jogukat (14. cikk), szabad egyesülési és gyülekezési jogukat (15. cikk), valamint a gyermekek jogát a megfelelő tájékoztatáshoz (17. cikk) és védelmüket az erőszak minden formájától (19. cikk) (LAWS – MANN, 2004: 9–10.). Érvényesítheti ezek mellett a megkülönböztetés tilalmát (2. cikk), a gyermekek legfőbb érdekének érvényesülését (3. cikk) és az ahhoz való jogot, hogy a gyermekeknek a család és közösség megtanítsa az őket megillető jogokat és a jogaikkal való élés lehetőségeit (5. cikk) (NÉMETH – BALOGH, 2022).

A FRAK-ban a felnőttekkel végzett RAK mintájára *„...fiatalok és felnőttek társulnak, hogy jobbat tegyék a fiatalok életkörülményeit és a közösségeket ezeknek a kutatási módszereknek a használatával. A fiatalok részvételi akciókutatási folyamata során az információ megszerzésének célja, hogy változást hozzanak létre vele a közösségekben. A fiatalok részvételi akciókutatása egy olyan folyamat, mely hisz benne, hogy a fiatalok értékes szakértők és hogy fontos a bennük lévő teljes potenciál fejlesztése. Ez azt jelenti, hogy a hatalom a fiatalok és felnőttek között megoszlik. A felnőtteknek azonban fontos szerepe van a FRAK folyamatának strukturálásában, hogy a fiatalok biztosan megkapják a megfelelő képzést és képességeket.”* (YOUTH ACTIVISM PROJECT, 2018:4)

A fiatalok részvételi akciókutatása egyben egy fiatalkori fejlesztőprogram is, mivel a kutatás során a fiataloknak nem csak tudása bővül saját helyzetükről és problémáikról, hanem a folyamat során számos képességüket fejleszthetik, új helyzetekben próbálhatják ki magukat, ami növelheti önbizalmukat is. OZER – PIATT (2017) a fiatalok részvételi akciókutatását olyan

szervezeteknek ajánlja, amelyek a fiatalok jóllétének, társadalmi egyenlőségének és egészségének támogatásával foglalkoznak. A szerzők szerint a fiatalok részvételi akciókutatásának közös elemei: „*a társadalmi egyenlőség előmozdítása a kamaszok kutatási képzésén keresztül, kritikai gondolkodás és érdekvédelmi stratégiák, iteratív kutatási és akció fázisok integrálása, a folyamat fő döntéshozatalainál hatalommegosztás a felnőtt facilitátorok és a fiatal kutatók között*” (OZER – PIATT, 2017:4).

Nem minden befejezett és folyamatban lévő hazai részvételi akciókutatásról elérhető publikáció vagy bármilyen, a nyilvánosság számára hozzáférhető anyag.² Jelenleg is futó részvételi akciókutatást végez az érintettek közül álló kutatócsoportjával a Közös Jelek Valóságlabor szegedi hallássérült fiatalokkal a társadalmi beilleszkedés megkönnyítéséért (GÉBERT et al, 2022, [http 1](#)).

Fiatalokkal, innovatív módszerekkel végzett hazai részvételi kutatásokat mutat be HORVÁTH – OBLÁTH (2015) kutatás-módszertani összefoglalója. Egyéni, kreatív alkotást segítő részvételi módszerként használt fotóhangot (photovoice-t) erzsébetvárosi roma fiatalokkal a cselekvésre ösztönző belvárosi ügyek feltárására OBLATH – CSOSZÓ (2015), digitális történetmesélést borsodi kistelepülésen élő roma fiatalokkal „sorsfordító eseményeiről” LANSZKI – HORVÁTH (2015) és részvételi poétikát fővárosi gimnazisták politikai szocializációját vizsgálva HORVÁTH – CSOBÁNKA (2015).

Drámaalapú csoportos részvételi módszerek közül szociodramát használt jövőképük vizsgálatához hátrányos helyzetű, 17–18 éves, „második esély” iskolába járó roma középiskolásokkal HORVÁTH – TESZARY (2015), fórumszínház módszert fiatal fogvatartottakkal az intézményen belüli releváns, érdekes jelenetekkel OBLATH – TAKÁCS – PADOS (2015) és részvételi játéképítést lakótelepi hátrányos helyzetű fiatalok kisközösségi normáinak vizsgálatára KERÉNYI – BEDŐ – HORVÁTH (2015).

A Hintalovon Alapítvány számos kutatásába vont be fiatalokat különböző módszerekkel és a részvétel különböző szintjein (NÉMETH – BALOGH, 2022). 5300 gyerek megkérdezésével készült az ENSZ gyerekjelentés a gyerekjogok helyzetéről ([http 2](#)) és 1362 fős reprezentatív mintával az InternetMost! kutatás a 18 év alattiak internethasználati szokásairól ([http 3](#)). Az Alapítvány a 11 gyermekből álló Gyerektanácsadó testületével a fiataloknak szóló tájékoztató, figyelemfelhívó és képzési anyagok „gyerekbiztossá” tételén és tesztelésén dolgozik. ([http 4](#)) A Hintalovon a Gyermekjogi Követeiket mint résztvevő kutatókat vont be a jogellenes gyermekelvitelről szóló dráma alapú INCLUDE 2020 ([http 5](#)) és a Te hogy látod? bántalmazásról szóló részvételi akciókutatásukba ([http 6](#)).

A fiatalok bevonásának előnyei a kutatásokba

A fiatalok kutatásokba történő bevonásának számos előnye van, ezeket foglalja össze röviden az 1. táblázat.

² Ezért az itt bemutatott lista biztosan nem teljes.

1. táblázat: Fiatalok bevonásának előnyei a fiatalok, a kutatás és szervezeti tanulás/policy szempontból

A fiatalok szempontjából	Kutatási szempontból	Szervezeti tanulás/policy szempontból
<ul style="list-style-type: none"> - lehetőség élni a róluk szóló döntések befolyásolásának jogával - új élmények, információk szerzése - új készségek, képességek elsajátítása - önbizalom, önértékelés növekedése - új, jövőbeli lehetőségek 	<ul style="list-style-type: none"> - új kérdéseket, nézőpontokat hoznak a kutatásba - biztosíthatják, hogy a kutatási módszerek és nyelvezet illeszkedjen a kutatásban megkérdezettekhez - adatok mennyiségének és minőségének növelése - más fiatalok számára érdekesebb kutatás, hitelesebb eredmények 	<ul style="list-style-type: none"> - helyi szintű releváns tudás eszköze - fiatalokról szóló döntésekhez, fiataloknak szóló programokhoz hozzájárulás - fiatalok bevonásának kultúráját teremtheti meg, új módjai alakulhatnak ki

Forrás: LAWS – MANN, 2004, SHAW et al, 2011, YOUTH ACTIVISM PROJECT, 2008

A fiataloknak tehát a részvételi akciókutatás számos új élmény, információ, tudás, készség elsajátítását eredményezheti, ami nagyobb önbizalmat és a jövőben akár új lehetőségekhez való hozzáférést is jelenthet számukra. A rendszerszintű egyenlőtlenségek megértésével és kritikai tudatosságuk növekedésével párhuzamosan, az új tapasztalataiknak köszönhetően felismerhetik erejüket, képességüket és lehetőségeiket saját életük és tágabb környezetük megváltoztatására.

A fiatalok bevonása eközben koruknak és tapasztalataiknak köszönhetően olyan új kérdésekkel, nézőponttal gazdagíthatják a kutatásokat, amire felnőtt kutatók saját élethelyzetükből adódóan nem gondolnának. Jó eséllyel több fiatal és könnyebben tudnak elérni és bevonni az adatgyűjtés során a kutatásba. Jelenlétük a kutatási részvételhez nem szokott fiatalok számára nagyobb biztonságot, így könnyebb megnyílást eredményezhet, segítségükkel a kutatási módszerek és nyelvezet jobban illeszkedik a megkérdezett fiatalokhoz. Hitelesebb lehet a fiatalokról szóló kutatások eredményeinek megosztásánál, ha a kutatásban és a megosztásban fiatal kutatók is részt vesznek és más fiatalok számára figyelemfelkeltőbbé, érdekesebbé tehetik a témát és az eredményeket.

Beavatkozás szempontjából nem csak a fiatalok bevonásának kultúrája és új módjai alakulhatnak ki, hanem mivel a fiatalok saját életük szakértői, tudják, hogy korosztályukban mi működik és mi nem, részvételük az őket érintő beavatkozásoknak valóban működő formáit eredményezheti. A fiatalok bevonása így az egész társadalom érdeke.

Módszertani és etikai megfontolások a FRAK-ban

A fiatalok részvételi akciókutatásának lépései a következők: 1. csoporttoborzás, 2. csapatépítés, 3. kritikai gondolkodás fejlesztése, 4. kérdések/problémák meghatározása, 5. kutatási terv készítése, 6. kutatás végrehajtása, 7. adatelemzés, 8. változás, akció, 9. reflektálás és ismétlés (YOUTH ACTIVISM PROJECT, 2018). A részvételi akciókutatásoknak tervezésénél számos tényezővel számolni kell, valamint számos módszertani és etikai aspektusa érdemes elemzésre (GRANT et al, 2008). Ezek köre tovább bővül, ha a kutatás gyerekek, fiatalok részvételével valósul meg. A 2. táblázat ezeket foglalja össze röviden, és a tanulmány ezek közül emel ki és mutat be néhányat részletesebben a kerecsendi FRAK szerinti megvalósulásuk, sajátosságai alapján.

2. táblázat: Fiatalok részvételi akciókutatásának módszertani és etikai megfontolásai

Fiatalok részvételi akciókutatása	
Módszertani megfontolások	Etikai megfontolások
<ul style="list-style-type: none">- erőforrások: időbeli és anyagi korlátok, helyszín, humán erőforrás- előzetes tervezhetőség hiánya, korlátozottsága- fiatalok elérésének, bevonásának módja- csoportösszetétel hatása a kutatásra- részvétel szintjei, előnyei, korlátai- részvétel, akció és kutatás arányai- kutatásban használható módszerek vs. facilitátor kutató „eszköztára”- hatalom elismerése és megosztása a vezető kutató és fiatalok között- intézményi korlátok- eredmények megosztása, hiteles beszámoló készítése- változás előmozdítása	<ul style="list-style-type: none">- a résztvevők biztonságának és támogatásának biztosítása, sérelmek elkerülése- gyermekvédelmi irányelvek³- tájékozott beleegyezés: fiatalok és szüleik- anonimitás- titoktartás- inkluzív megközelítés- jutalom, elismerés, motiváció- elszámoltathatóság és transzparencia széles körben- résztvevő kutatók képzése

Forrás: LAWS – MANN, 2004, SHAW et al, 2011, YOUTH ACTIVISM PROJECT, 2018, GRANT et al, 2008, saját kiegészítés

³ Fiatalok részvételi akciókutatásához nyújt segítséget mintaként használható gyermekvédelmi magatartási kódexével LAWS – MANN, 2004:31-32

A kutatás helyszíne és az egyesületi háttér

A kerecsendi kutatás sajátosságait alapjaiban meghatározza esetünkben a kutatást megelőző sok éves egyesületi múlt és önkéntesség. A FRAK-nak, mely egyben doktori kutatásom legfontosabb része, már a doktori iskolába jelentkezéskor alapvető célja volt az eredmények visszacsatornázása az egyesületi munkába.⁴

Az Egyesület önkénteseinek alaptevékenységét a helyi gyerekek számára szabadidős programok jelentik, amihez többnyire egyéb, kevesebb fiatal érintő tevékenységek kapcsolódtak az elmúlt években. Az önkéntes tevékenység alapjait képező elutazós táborokat egy helyi, kerecsendi család tagja kezdte szervezni önkéntesként több, mint 20 évvel ezelőtt, az egyre bővülő önkéntes kör tagjai azonban a mai napig többségükben az ország különböző részeiről, főleg Budapestről a településre utazó egyetemi diákok, fiatal dolgozó felnőttek.

A kezdetben elutazós, majd helyi napközis táborokat – a gyerekek részéről érzett óriási igény miatt – 2017 őszétől már havi 1–1 egész hétvégés program egészít ki. A helyben szervezett programok nem csak az önkéntesek csoportjának közösséggé formálódását segítette, hanem lehetővé tették, hogy az önkéntesek megismerjék a gyerekek családját, utcáját, lakás- és életkörülményeit és a családok megismerjék a gyerekeiket táboroztató, messziről érkező önkénteseket. Az önkénteseket a szegregátumokban kezdettől elfogadással és örömmel látták, az önkéntesek számos családnál szívesen látott visszatérő vendégekké, jó ismerőssé váltak, miközben szülők, nagyszülők közül többen is aktív szerepet vállaltak a tábor alatt.

Az Egyesület tevékenységét a folyamatos tanulás és bővülés jellemzi, saját értelmezésében hídképző szerepet tölt be munkájával – mely a kölcsönös elfogadáson, tanuláson és értékes találkozásokon alapszik – igyekszik csökkenteni a társadalmi szakadékot a többségi társadalom és a kerecsendi hátrányos helyzetű, főleg roma lakosság között. Bár az önkéntesek által szervezett programok számos képességfejlesztő és közösségépítő elemet tartalmaznak (kézművesség, zenélés, csapatjátékok) az évek alatt organikus fejlődéssel bővülő programok nem váltottak át tartós és folyamatos fejlesztő tevékenységbe annak ellenére. A Világítani Fogok Egyesület önkéntes tevékenysége ezáltal nem hordozza magában a fejlesztő és fejlesztett, tanító és tanított viszonyrendszerket; az önkéntes munka a helyiekkel való személyes kapcsolatokra, partnerségre, kölcsönös bizalomra és elfogadásra, a programok kölcsönösen örömteli megélésére épül. Az önkéntes közösségnek jelenleg 4 helyi, roma fiatal tagja van.

A 12 év fölötti kamaszoknak a hétvégék és nyári táborok alatt évek óta külön programok vannak, illetve évente egy elutazós hétvégén vehetnek részt, ami 2021-ben összesen 28 kamaszt, fiatal felnőttet érintett. Az elmúlt években a nyári táborokban együtt körülbelül 200-220 gyermek és kamasz vett részt, egy-egy hétvége pedig általában 60–80 gyerek és 20, 13 év fölötti kamasz/ fiatal felnőtt részvételével valósul meg. A 13 év feletti fiatalok számára részben azért indultak külön programok, mert a gyerekek programjai már nem voltak elég érdekesek

⁴ Gosztonyi Márton deprivációban élő roma felnőttekkel végzett részvételi akciókutatásáról a Társadalomelméleti Kollégiumban tartott előadása inspirálta doktori programba jelentkezésem egy RAK megvalósításának szándékával. A fiatalok bevonását később, a kamaszokkal töltött idő, az életük, nehézségeik követése motiválta.

számukra, részben pedig annak a tapasztalatnak köszönhetően, hogy 14–16 évesen a korábbi táborozáson résztvevők közül sokan hagyták ott az iskolát, egy részük gyermekvállalás miatt.

A kerecsendi FRAK kezdetéig az Egyesület szinte mindig önkéntes tevékenységével volt jelen. 2020 júliusi indulása óta az Egyesület a megvalósítója a kerecsendi Felzárkózó Települések programnak, ami lehetővé tette, hogy a havi alkalmi, ráadásul COVID miatt szünetelő önkéntesjelenlét mellett az Egyesület folyamatos jelenléttel, komplex programmal legyen jelen a településen.

Bár a 2300 fős település az Egri járás részeként nem tartozik az ország 33 leghátrányosabb helyzetű járásának egyikéhez sem, a 105/2015 (IV.23.) Kormányrendelet alapján Kerecsend a jelentős munkanélküliséggel sújtott települések jogán kedvezményezett település. A település honlapja szerint a roma lakosság folyamatosan növekvő arányával ma mintegy 40 és 50% közötti. Kerecsenden három szegregátum található, ahol nagy többségben – van, ahol szinte kizárólag – roma emberek élnek. A településen egy fizetős családi bölcsőde van, a helyi óvodában, általános iskolában egy helyi szakember szerint mára 95%-ban roma gyerekek járnak, mert a magasabb státuszú nem roma és roma szülők más településekre viszik óvodába és iskolába gyermekeiket. Mivel a helyi intézményekbe járó gyermekek többségükben a három szegregátumban laknak, így ők gyakorlatilag egyáltalán nem, vagy alig (boltban, háziorvosnál) találkoznak a település magasabb státuszú vagy nem roma gyermekeivel. Az egyszerűség kedvéért a tanulmány egészében a „helyi fiatalok” vagy „helyi roma fiatalok” megnevezés azokra a helyi roma fiatalokra vonatkozik, akik (szövegkörnyezettől függően) a múltban vagy jelenleg a helyi szegregált általános iskolába járnak vagy jártak, és akik többségükben a 3 szegregátum egyikében élnek.

Hasonlóan a szélsőségesen szelektív és nagyon alacsony hátránykompenzáló képességgel bíró magyar iskolarendszer számos iskolájához, a helyi szegregált iskolában is 2019-ben az Országos Kompetenciamérés eredménye szerint ([http 7](#)) a 6. osztályosok körülbelül háromnegyede nem érte el a matematikai és szövegértési alapszintet és a 8. osztályosok közel 90%-a teljesít az alapszint alatt szövegértésből és 100%-a matematikából. Hasonlóan, a 2019-es adatok alapján nagyon magas a minimum szintet sem elérő diákok aránya, rosszabbak, mint az országosan és a megfelelő képzési típusban/településtípusban. A 6. osztályos diákok 50%-a nem éri el a minimum szintet matematikából és 14%-a szövegértésből, míg a 8. osztályos diákok 81%-a nem éri el a minimumszintet matematikából és 50%-a szövegértésből. Jelentősen jobb eredményeket mutatnak ugyanakkor a kutatást követő, 2021. évi adatok ([http 7](#)).

A kutatás menete, a használt módszerek tapasztalatai és általános módszertani, etikai reflexiók

A kutatás menete és kezdete

A kerecsendi FRAK körülményeit és lehetőségeit jelentősen befolyásolta a COVID–19 vírus. Az eredeti elképzelések szerint a kutatás egy legalább háromnegyed éves folyamat lett volna heti 1–2 napos facilitátor kutatói jelenléttel, ami lehetővé tette volna komplexebb akciók,

programok tervezését, megvalósítását és ezek fenntarthatóságának megszervezését – széles körben és hosszú távon hatva így a helyi fiatalok életére. A megváltozott lehetőségek miatt a kutatás azonban két COVID hullám közé szorult: 2020 június közepétől augusztus végéig tartott intenzíven, szeptember közepi zárással. Az őszi, 2. COVID hullám nem adott lehetőséget a nyarat követő folytatásra, a kutatás tapasztalatai alapján a fiatalokkal hosszú távon megvalósított akciókra.

A 3. táblázat ismerteti röviden a kutatás egyes szakaszait és tevékenységeit. Ebben az alfejezetben a kutatás kezdeti szakaszait ismertetem, a következőkben pedig a kerecsendi FRAK során alkalmazott 3 módszer jellegzetességeit (4., 7., 8., 9. szakasz) külön, „A FRAK során használt módszerek tapasztalatai” alfejezetben. Ezt követi néhány, a 2. táblázatból általam kiemelt, a kutatás egészét átfogó módszertani, etikai reflexiói „A kerecsendi FRAK átfogóbb módszertani és etikai tapasztalatai” fejezetben és végül az akciókat külön, „A kutatás akciói” alfejezetben és az abban található 4. táblázatban foglalom össze.

3. Táblázat: A kerecsendi FRAK folyamatának szakaszai, céljai és tevékenységei

<i>Elnevezés</i>	Célok	Tevékenységek
<i>1. Előkészítés (csak facilitátor kutató)</i>	Felkészülés a kutatásra	Eszközök beszerzése a foglalkozásokhoz, költözés a településre, első foglalkozások megtervezése, kockázatok számbavétele, település vezetés és minél több ismerős tájékoztatása írásban a kutatásról, foglalkozások helyszínének megszervezése
<i>2. Bevezető alkalmak, elköteleződés</i>	Csapatépítés, ismerkedés a kutatással	Csoporttoborzás és -alakítás, játékok, egyes foglalkozásokra rávezető játékok, szabadidős alkalmak, foglalkozások fő témái: mi a kutatás, mi a fiatalok részvételi akciókutatás, külföldi példák, kritikai gondolkodás, társadalmi egyenlőtlenségek, aktivizmus, saját RAK-folyamatunk tervezése nagy vonalakban
<i>3. Témaválasztás</i>	Lehetséges kutatási témák összegyűjtése, témaválasztás	Játékok, egyes foglalkozásokra rávezető játékok, szabadidős alkalmak, konfliktuskezelésről és asszertív kommunikációról szóló alkalom, településen élő roma fiatalok nehézségeinek összegyűjtése, legfontosabbak kiválasztása és átbeszélése, témaválasztás, online, nem nyilvános adománygyűjtés kezdete (facilitátor kutató)
<i>4. Közös kutatás indulása</i>	Kutatási módszerek megismerése, kutatás elindítása	Kutatási módszerek (előnyök, hátrányok, etikai alapelvek) megismerése, saját élmény szerzése: beleegyező nyilatkozat és kérdőív kitöltése, rávezető játék: hibás kérdés felismerése,

		kutatási terv készítése, kérdőív készítése, célcsoport összeállítása név szerint és kérdőív kiküldése
5. Egyesület éves nyári gyermektábora	Tábori részvétel, kikapcsolódás, kutatócsoportként szerepvállalás a táborban	Táborban részvétel az azonos korúakkal egy csoportban, meglepetésműsor kitalálása az önkénteseknek, akadálypálya és záróprogram szervezése az önkénteseknek
6. Pihenőhét	Pihenés	Alkalmak szünetelése, pihenés
7. Kérdőív: adatgyűjtés és elemzés	Kérdőíves válaszarány növelése, elemzés	Kérdőív újraküldése, kérdőíves válaszok elemzése, döntés gyermektelenek csoportos interjújáról, játékok, szabadidős alkalmak, kiegészítő foglalkozások témái: gyerekjogok, rasszizmus
8. Csoportos interjú	Csoportos interjú megvalósítása és elemzése	Interjúkérdések összeállítása, csoportos interjú megvalósítása, kódolás és elemzés, szabadidős alkalmak
9. Egyéni interjúk és készülés a gyulai útra	Egyéni interjúk készítése	Interjúkérdések összeállítása, interjúzás megtervezése, felkészülés az interjúzásra, interjúk készítése, kódolása, készülés az első előadásra: a kutatási részeredmények megosztására
10. 1. akció és kirándulás	1. akció: előadás, kirándulás: az eddigi munka elismerése és megünneplése	Előadás a Gyulai Ifjúsági Központban: a kutatás részeredményinek megosztása, fiatalok által készített kisvideó vetítése, városnézés, kikapcsolódás
11. Pihenőhét	Pihenés	Alkalmak szünetelése
12. Kutatási eredmények összesítése	Egyéni interjúk elemzése, kutatási eredmények összegzése	Egyéni interjúk elemzése és a teljes kutatás eredményeinek összegzése, a kerecsendi előadásra felkészülés
13. Kutatás zárása	2. akció: kerecsendi előadás és beszélgetés	Kerecsendi előadás és beszélgetés: a kutatási eredmények alapján fókusz az iskolai lemorzsolódás problémáján, FRAK záróalkalom a kutatócsoporttal

Forrás: saját szerkesztés.

A COVID első hullámának enyhülésekor láttam lehetőséget a kutatás nyári megvalósítására, jelentős újragondolás szükségessége mellett. Gyors elhatározást követően

költöztem Kerecsendre, és az akkori szabályozások szerinti 10 napos karantén alatt készítettem elő a kutatást (1. szakasz). Megterveztem és előkészítettem a kutatás első interaktív foglalkozásait. A foglalkozások kitalálásában nagy segítséget nyújtott a Berkeley University of California kifejezetten fiatalokkal végzett részvételi akciókutatások online módszertani eszköztára ([http 8](http://8)). Értésíttem a település vezetőit és ismerősöket írásban a kutatás indulásáról, megbeszéltem a foglalkozások helyszínéül szolgáló, az önkormányzat tulajdonában álló épület használatának részleteit.

A település polgármestere és jegyzője mindvégig támogatták a kutatást, de félreértések elkerülése és a fiatalok elismerésre méltó szerepvállalása és teljesítménye miatt fontosnak tartottam, hogy menet közben a helyi intézmények vezetői, civil és egyházi szervezetek vezetői közül is minél többen tudjanak arról, hogy a fiatalok részvételével milyen kutatás, milyen céllal folyik és hogy végül megismerjék az eredményeket is. Bár ezen szereplők egy része számára a doktori kutatói szerep a korábban megszokott önkénteshez képest újdonság volt, a helyi roma fiatalok kutatással is történő segítségének szándéka szervesen illeszkedett a korábbi önkéntes munkába, így a sok éves önkéntes múltból fakadó ismeretség, partneri kapcsolatok, együttműködések és bizalom segítette a kutatást és nem veszélyeztette a résztvevő helyi fiatalokat.

A kutatásban a fiatalok részvétele mindvégig önkéntes volt; a korábban egyesületi programokon résztvevő, 12 évnél idősebbek között meghirdetett kutatásra 11 fiatal jelentkezett, és az első alkalmat követően 10 fiatal maradt a kutatócsoportban (2. szakasz). A fiatalok bevonódásában nagy szerepe volt az egyik helyi, szintén roma, egyesületi önkéntesnek – egyben résztvevő kutatónak –, aki a fiatalokkal nőtt fel és aki őket a FRAK megismerésére és részvételére biztatta. Együtt írtuk össze az önkéntes programokról ismert fiatalokat, akiknek az érdeklődésébe, élethelyzetébe beleférhetett a kutatás – ebben a helyi önkéntes ismereteire tudtam támaszkodni. Egy közös Messenger üzenetben hívtuk őket a bemutatkozó alkalomra, és kerestünk meg közülük személyesen, akit tudtunk az első alkalmat megelőző napon.

A fiatalok munkájának kompenzálása, elismerése mellett és ellen is számos érv szólhat (LAWS – MANN, 2004: 38–39). A kerecsendi FRAK-ban a fiatalok befektetett munkájának elismerése fontos tényező volt, így a kutatás során szervezett számos szabadidős program, együtt töltött idő mellett a résztvevő kutatók a toborzástól számítottak a nyár során egy 3 napos kirándulásra saját szülővárosomba, Gyulára – egyben a kutatás eredményeinek bemutatására a Gyulai Ifjúsági Központban helyi kortárs segítők, ifjúsági szakemberek és érdeklődők előtt. A rossz érzések elkerülése miatt a toborzástól kezdődően igyekeztem minél több ismerős gyermeknek, kamasznak és szülőnek elmondani, hogy miről szól a kutatás, milyen munkával és a befektetett munka elismeréseként milyen szabadidős lehetőségekkel, kirándulással jár a résztvevő kutatók számára.⁵

Az Egyesület által szervezett éves, júliusi, nyári gyerektábor idejét (5. szakasz) és a pihenőheteket (6. és 11. szakasz) a kutatás ideje alatt a csoport többnyire heti 5–6 este

⁵ Ezzel az volt a célom, hogy a táborozó gyerekek és szüleik köre számára érthető legyen, hogy a résztvevő kutatók sokat dolgoznak a szabadidős programokért cserébe a nyár során. Mivel azonban a falubeliek a szabadidős programokból többet láttak, hallottak, érthető, ha úgy érezték, hogy a kutatócsoport kivételezett helyzetben van. Ahogy gyerekektől hallottam vissza elégedetlenségüket, akiknek az önkéntesekkel a nyár során nem tudtunk a táboron kívül programot szervezni: „*persze, mert mindig csak a kutatók!*” (12 év alatti táborozó gyermek)

találkozott (igazodva a fiatalok napirendjéhez), amiből 3–4 nap volt a kutatással kapcsolatos foglalkozás és 2–3 szabadidős program. A kutató foglalkozások többnyire játékkal és az adott napi tevékenységre rávezető, interaktív feladatokkal kezdődtek és játékkal záródtak. A kutatással töltött napokon is nagy hangsúlyt kapott, hogy a résztvevő kutatók élvezzék a kutatás egészét. Amikor csak lehetett, főleg a kezdeti időszakban, konkrétan a kutatással való foglalkozás a fiatalok figyelméhez igazodva kezdetben rövid, naponta 20–30 perces volt, később ez kutatási fázistól függően nőtt.

A FRAK-ban kiemelkedő fontosságú a fiatalok számára a kutatáshoz szükséges ismeretek megszerzése, különben nem tudnak a kutatáshoz való jogukkal magas részvételi szinten élni. A 2. és 4. szakasz során ezért folyamatosan és fokozatosan a foglalkozások része volt képességeimhez mérten érdekes és interaktív módon a kutatáshoz szükséges információk átadása az alábbi témákban: mi a kutatás, miért kutatunk, mi a fiatalok részvételi akciókutatása, külföldi FRAK példák, kutatási módszerek, előnyeik, hátrányaik, etikai alapelvek. A kutatáshoz szükséges ismeretek mellett a fiatalok kritikai gondolkodásának fejlesztése, új ismeretek szerzése is a FRAK alapvető része, és végigkísérik az egész folyamatot. A kutatással kapcsolatos foglalkozásokkal párhuzamosan (a 2. 3. és 7. szakaszban) interaktív rávezető játékokon, gyakorlatokon, prezentációkon keresztül kiemelten is foglalkoztunk egy-egy foglalkozás erejéig az alábbi témákkal: társadalmi egyenlőtlenségek és aktivizmus, konfliktuskezelés és asszertív kommunikáció, gyerekjogok, rasszizmus.

A kutatócsoport a helyi fiatalok körében észlelt problémák, nehézségek összegyűjtését és átbeszélését követően a fiatalok gyermekvállalás témáját választotta (3. szakasz), a kutatási kérdések pedig a kutatási folyamat során, az egyes módszerekkel végzett adatgyűjtések elemzésének függvényében alakultak (4., 7., 8., 9. szakasz). A kiválasztási folyamat során hasonlóan fontos téma volt az középiskola befejezésének kérdése, a szakmaszerzés „haszna” és a rasszizmus.

Mivel az iskola befejezése, a szakmaszerzés és a gyermekvállalás hasonlóan érdekelte a fiatal kutatókat, ezért a kutatócsoport az eltervezett, fiatal anyákkal készített interjúk előtt szélesebb körben és tágabb témákban gyűjtött adatokat a hozzájuk hasonló, de már többnyire iskolába nem járó fiatal felnőttek tapasztalatairól. A kérdőívből szerzett adatok elemzése felhívta a figyelmet bizonyos, nemcsak, vagy nem kifejezetten a gyermekvállalókat érintő témák – mint az iskolaválasztás és a szakmaszerzést vagy lemorzsolódást követő munkaerőpiaci tapasztalatok – fontosságára. A kutatócsoport ezért az egyéni interjúk előtt egy csoportos interjút szervezett olyan helyi, ismert fiatal felnőttekkel, akik gyermektelenként tudták megosztani munkaerőpiaci tapasztalataikat és meglátásaikat a közösségben a fiatalok gyermekvállalás témájáról.

Ezt követték az egyéni interjúk fiatal anyukákkal, melynek fő kutatási kérdései a gyermekvállaláshoz vezető út és az anyukák életének változása, tapasztalatai a gyermekvállalást követően a családi és baráti kapcsolataik, lakhatásuk, munkavállalásuk és vágyaik terén.

A FRAK során használt módszerek tapasztalatai

4. táblázat: A kerecsendi FRAK során alkalmazott módszerek

Alkalmazott módszer	Online kérdőív (53 fő, 18–26 évesek, 16 fiú és 34 lány)	Csoportos interjú (6 fő, 21–26 éves korosztály, 2 fiú és 4 lány)	Egyéni interjúk (11 fő, 18–26 évesek)
Kutatási kérdések/ témák	Iskolás évek, iskolaválasztás, középiskolai tanulmányok, munkavállalás, gyermekvállalás, fiatalok támogatásának legjobb formái	Iskolás évek, munkavállalás, a helyi fiatalok iskolaelhagyása, párkapcsolatai és gyermekvállalása	Fiatalkori gyermekvállaláshoz vezető út és hogyan változott az anyukák élte a gyermekvállalás után (iskolás évek, pártalálás, gyermekük érkezése, változások családi és baráti kapcsolataik, lakhatásuk, munkavállalásuk és vágyaik terén)
Előnyök	<ul style="list-style-type: none"> - nagy mennyiségű információ sok fiatalról - fiatalok elérése Facebookon keresztül nem igényel személyes lekérdezést - Időtakarékos - Anonimitás biztosított a válaszolók számára 	<ul style="list-style-type: none"> - komfortos a kérdezőknek és az interjúalanyoknak - az ismeretség és bizalom segíti a megvalósulást, megnyírást - csoportban egymást ismerő interjúalanyok megnyírának, oldottak, érvelnek, vitáznak 	<ul style="list-style-type: none"> - komfortos a kérdezőknek és az interjúalanyoknak - az ismeretség és bizalom segíti a megvalósulást, megnyírást egy pontig
Hátrányok	<ul style="list-style-type: none"> - időigényes (megkeresés egyénenként Facebook üzenetben) - a leghátrányosabb helyzetűek elérése nehéz (Facebook profil hiánya) 	<ul style="list-style-type: none"> - a megfigyelő kutatóknak 1,5 órás interjú túl hosszú - a résztvevő kutatóknak önálló kérdezés új szerep 	<ul style="list-style-type: none"> - gyerekek jelenléte - ismeretség miatt intim témák megosztása problémás lehet - a résztvevő kutatóknak az önálló kérdezés új szerep

Forrás: LAWS – MANN, 2004, SHAW et al, 2011, YOUTH ACTIVISM PROJECT, 2008

A névtelen online kérdőív célja a helyi iskolában végzett, 18–26 éves fiatal felnőttek tapasztalatainak átfogóbb megismerése iskolával, munkavállalással, a helyi fiatalok lemorzsolódásával, párkapcsolataival és gyermekvállalásával, valamint azzal kapcsolatban, hogy szerintük miben, hogyan lehetne segíteni a helyi fiatalokat⁶. A célcsoportba tartozó fiataloknak az iskola tablói szerint összeállított névsor alapján a kutatócsoport néhány tagja küldte el a kérdőívet Facebook Messengeren keresztül, második körös emlékeztetővel kiegészítve azok esetében, akik nem jelezték vissza a kitöltést.

A válaszolók alacsony száma miatt (36 lány és 17 fiú, összesen 53 fő a megcélzott 165 főből⁷) az eredmények nem általánosíthatók, ezért korlátozottan vonhatunk le következtetéseket az összes, adott korosztályba tartozó helyi fiatalról, ennek ellenére tanulságosak és mind elméleti kutatási, mind beavatkozási szempontból továbbgondolásra érdemesek. Az elemzés szempontjából informatív, hogy a kérdőívet feltehetőleg a jobb tanulók töltötték ki: a válaszolók 60%-a négyes és ötös, 35%-a hármastanuló volt, az 53 fiatal közel fele, 28 járt tanodába és 7 diák vett részt Arany János programban középiskolás tanulmányaik során.

Az online kérdőíves módszer pozitív tapasztalata a fiatalok részvételi akciókutatása során, hogy sok fiatalhoz el lehet vele jutni, a személyes lekérdezésekhez képest kevesebb időt vesz igénybe és biztosítja a válaszolók számára az anonimitást az ismerős résztvevő kutatókkal szemben is. Az idő szorítása és a pontosan, az adott évfolyamok szerint meghatározott célcsoport miatt elérésükhöz az osztályokról névsor és a fiatalokhoz Facebook ismeretség volt szükséges (a biztosabb elérés érdekében). A Facebook Messengerben elküldött megkeresések valószínűsítik, hogy a kérdőívet nem töltik ki célcsoporton kívüliek, ami a nyilvános vagy Facebook ismeretségi körben megosztott posztok esetében könnyen előfordulhatna. Az első körös sablonüzenetek azonban kevés kitöltést eredményeztek, ezért a célcsoportba tartozó fiatalokkal a feladatra vállalkozó kutatók egyesével kezdeményeztek beszélgetést és kérték a kitöltést. Ez a tervezettnél jóval több időt vett igénybe, de jelentősen növelte a kitöltések számát.⁸

A csoportos interjú kérdező szerepét három, a fiatalabbak közé tartozó fiú kutató vállalta szívesen, akik erre külön felkészítésben is részt vettek, a többi kutató pedig megfigyelő, jegyzetelő szerepet töltött be, amíg a figyelmük kitartott – a másfél órás interjú többük számára hosszúnak bizonyult, így az előre megbeszéltek alapján azok maradtak végig jelen, akik szerettek volna. Az egyéni interjúk időpontjai a fiatal anyák napirendjéhez igazodtak, így a

⁶ A kutatás különböző módszereivel egyaránt olyanokat kérdeztünk, akik annak idején a helyi, szegregált általános iskolába jártak (egy interjú kivételével), így a tanulmány egészében a „helyi fiatalok” megfogalmazás (szövegkörnyezettől függően) az egykori vagy jelenlegi helyi általános iskolásokra vonatkozik.

⁷ Nem sikerült mindenkit elérni a kérdőívünkkel, így például Facebook profil híján a feltehetőleg legnehezebb helyzetben lévőket – prostitúcióban, súlyos szerhasználatban érintettek börtönben lévőket és esetleg anyagi okok miatt telefonnal nem rendelkezőket. Rajtuk kívül nem sikerült még elérni kb. tíz fiatalat (akikkel a kutatócsoport tagjainak nem volt Facebookon kapcsolatuk), és mivel a legtöbb fiatalnak több profilja van, előfordulhat, hogy nem minden esetben az éppen használatban lévőre érkezett a megkeresés. A válaszadási arányt jelentősen befolyásolta, hogy a kitöltésre megkért fiatalok mennyire ismerték a kérdőív linkjét elküldő kutatót, és az adott kutató mennyi energiát tudott szánni a fiatalok elérésére, mennyire tudott meggyőző lenni számukra.

⁸ A magasabb elérés érdekében a célcsoport elérésében segített az Egyesület egyik helyi, fiatal felnőtt önkéntese, aki korából fakadóan könnyebben elérte a célcsoportot. A kitöltések számát hasonló megoldásokkal jelentősen tovább lehetett volna növelni, de esetünkben ennek fontosságát a szűk időkeret, az ebben résztvevő kutatók érdeklődése és más kutatási, egyesületi és helyi prioritások felülírták.

kutatócsoport jellemzően fiatalabb, többségében 13–14 év közötti, nem (közmunkán vagy diákmunkán) dolgozó tagjai interjúztak. Az előre összeírt 16 lehetséges interjúalany közül 3 nap alatt 12 anyukával sikerült interjúzni⁹, akikkel a (facilitátor kutatón kívül) jelenlévő három fiú és egy lány résztvevő kutatók közül alapvetően az előre jelentkező kérdező beszélgetett.

Az egyéni és csoportos interjúk tapasztalata, hogy a résztvevő kutatók számára az önálló kérdés több időt és előzetes gyakorlást igényelt volna, kezdésként komfortosabb volt számukra a kérdéslistához tartani magukat és a kérdéseket olvasni, így facilitátor kutatóként kiegészítő kérdésekkel is részt vettem az interjúkban. Ugyanakkor a kérdezők nagyon sokat fejlődtek az interjúzás során. A kutatók igazán bevonódtak, ők tervezték meg az interjúalanyok sorrendjét, igyekeztek és élvezték az interjúk készítését és magát az interjúzással együtt töltött időt. Fontos volt, hogy a kérdező kutatók is támogatva és biztonságban, ne vizsgahelyzetben érezzék magukat, és ebben az őket ismerő, náluk idősebb interjúalanyok is támogató partnerek voltak.

Mind a csoportos interjú, mind az egyéni interjúk (többsége) során a résztvevők komfortérzését erősítette az ismeretség és bizalom (akár a vezető, akár a résztvevő kutatókkal szemben), ami lehetővé tette az interjúk könnyű létrejöttét és a jó hangulatú, oldott légkört ahhoz képest, hogy mind a kérdezők, mind a válaszolók számára új volt a betöltött szerep. Ugyanakkor míg az egyéni interjúk alanyai között voltak kevésbé nyílt, szűkszavú anyukák is, addig a csoportos interjú résztvevői kifejezetten oldottan érveltek, mondtak egymásnak bátran ellent is. Az egyéni interjúalanyok fele felszabadultan és hosszan válaszolt, számukra a beszélgetés láthatóan érdekes és komfortos volt, szívesen meséltek saját megéléseik részleteiről. Az interjúalanyok másik fele inkább zavarban volt, kevésbé tűnt komfortosnak a helyzettel, rövidebb válaszokat adott. A két csoport között egy különbség, hogy többnyire azok meséltek szívesebben, akik a másik csoportnál jobb helyzetben voltak, például önálló lakhatással, nagyobb autonómiával rendelkeztek, anyagilag jobb helyzetben voltak, nagyobb támogató háttér állt mögöttük, párkapcsolatban éltek, saját helyzetüket jónak tartották.

Az egyéni interjúk témái sokkal intimebbek voltak, ezért a felkészülésben és az interjúzás alatt kiemelt figyelmet kapott az etikai irányelvek betartása.¹⁰ Az ismerős kérdezők jelenléte segíthette és gátolhatta is a személyesebb témák megosztását.¹¹ Ezenkívül a fiatal anyák élethelyzetéből fakadóan az esetek többségében az interjúk alatt gyermekeik is jelen voltak, három esetben a jelenlévő kutatók között volt az interjúalanyok egy-egy testvére. Az egyéni interjúk minősége így változó, kevés egyéni interjú mutatta be például mélységében a fiatal anyák életének változását a gyermekvállalást követően (az anyaság megélésére vonatkozó

⁹ Egyikőjük nem járult hozzá a hangfelvételhez, így végül az elemzésbe 11 anyukával készített interjú került. Sikerült 2 apukával is beszélgetnie a kutatóknak, akik szintén nem szerettek volna hangfelvételt – végül az időkeret szűke miatt ezek az interjúk sem kerültek be a közös elemzésbe.

¹⁰ Időnként a kérdezők nem maradtak szerepükben egy-egy megjegyzés, a témához nem tartozó kérdés vagy a válasz rövidegének méltatása esetén. Nehéz eldönteni, hogy ezek feltétlen rosszul hatottak-e az interjúszituációra, mert a saját személyes kapcsolataik dinamikájától maga az interjúhelyzet természetesebb és közvetlenebb lett, a megkérdezettek nem reagáltak rosszul a néhány alkalommal előforduló helyesbítésre, több esetben örültek az emlékeztetőnek. A fiatalok természetes, ösztönös viselkedése oldotta is az ismeretlen helyzet szokatlanságát, az adott pillanatban történő nyílt megbeszélése humorral a helyzet természetességéhez járult hozzá, anélkül, hogy a kérdező vagy a kérdezett rosszul érezte volna magát.

¹¹ Nehéz megítélni, hogy a megkérdezettek mennyire bíztak meg a résztvevő kutatók titoktartásában, de elképzeléseim szerint alapvetően olyan dolgokat osztottak meg, amit saját, befelé meglehetősen nyitott közösségükben mások is tudnak róluk.

kérdések például a gyermekek jelenléte miatt kikerültek az eredeti tervek közül), de ennek ellenére mind elméleti, mind gyakorlati szempontból jelentős hozzáadott értéket nyújtottak a kutatáshoz.

Az interjúk elemzése több lépcsőben zajlott. A (gépeltől által) legélt interjúkat a napközben is ráérő fiatalabb kutatók és facilitátor kutatók olvasták, és a megfelelő részeket nagy méretű papírokra készített táblázatok megfelelő helyére, témájához (pl. egyéni interjúk esetében anyukáinként gyerekkor, iskolához fűződő viszony, párkapcsolat...) írták, vagy kivágták és ragasztották. Az idő szűke miatt mindkét interjú típus esetében a kódolás körülbelül harmadát egyedül fejeztem be, ami egyáltalán nem zavarta a fiatalokat, akik gyorsabban szerettek volna haladni, és kevésbé élvezték, ha egy-egy feladat időben 2–3 napnál tovább tartott. Az esti foglalkozásokon az így kódolt interjúkat az idősebb résztvevő kutatókkal elemeztük.

A kerecsendi FRAK átfogóbb módszertani és etikai tapasztalatai

A **több facilitátor jelenléte** nem csak a kutatással járó munka mennyisége, hanem minősége miatt is hasznos. Az időben a COVID két hulláma közé szorult, emiatt a nagyon intenzív kutatás egyik legnagyobb nehézsége az volt, hogy az adott feltételekkel nem lehetett olyan társfacilitátort találni, aki az egész nyarat Kerecsenden, a kutatással tudta volna tölteni. A kutatás gyakorlatilag reggeltől késő estig tartó, nagyon kimerítő munkát igényelt a hét minden napján – ez alól néhány nap, és egy-egy összefüggő pihenőhét volt kivétel. Olyan részvételi akciókutatásról lévén szó, amelybe a fiatalok a kutatás szinte minden fázisában valamilyen szinten résztvevőként vesznek részt (leszámítva az írásos anyagok készítését) és se a csoportösszetétel, se a kutatási témák és módszerek nem voltak előzetesen ismertek, az előzetes készülés lehetősége is nagyon korlátozott volt, így a kutatási alkalmakat és szabadidős programokat többnyire napról-napra kellett megtervezni, előkészíteni, megvalósítani és naplózni.

A hagyományos **módszerek** mellett számos innovatív és a gyerekekkel, fiatalokkal jól alkalmazható módszer használható a részvételi ifjúságkutatásban (HORVÁTH – OBLÁTH, 2015), ugyanakkor a facilitátor kutató saját „eszköztára” alapjaiban meghatározza a rendelkezésre álló módszerek körét. A módszertani sokszínűség lehetősége mellett az egész folyamatot, a tervezést, előkészítést, csoportvezetést és a folyamatos kutatói reflexiót is jelentősen megkönnyítette volna társfacilitátor részvétele.

Míg hagyományosan a kutatások publikálásánál a kutatási terep és a szereplők teljes **anonimitása** elvárás, addig a részvételi akciókutatások esetében más fontos szempontok is érvényesülnek. A résztvevő fiatal kutatók védelme a facilitátor kutató mindenekfelett álló kötelessége és az ő felelőssége, hogy a résztvevő kutatókat a kutatás és annak eredményeinek megosztása miatt semmilyen hátrány, sérelem ne érje. Ezt segítette a lehetséges kockázatok számbavétele a kutatás előtt, szem előtt tartásuk az egész folyamat, és utólagos publikálás során.

A **települési anonimitás** hagyományos kívánalmával szemben álló érv, hogy a részvételi akciókutatás a kutatócsoport tagjainak valódi részvételére, képessé tételére, hatalommal való felruházására épül, ezért ezek jelentőségének mellőzése szembe menne a

FRAK alapértékeivel. A teljes anonimizálása résztvevő fiatal kutatók kitartó munkájának fontosságát vitatná el, ezért a FRAK széleskörű szakirodalmában ritkán anonimizálnak a szerzők. Ahogy a kutatócsoport egyik tagja megfogalmazta a kérdés kapcsán, a fiatalok számára is fontos munkájuk és az eredmények láthatósága: „*Vidd jó hírért Kerecsendnek!*” Végül, az akciókutatás a praktikus tudás előállításának és változás elérésének az eszköze, így a tapasztalatmegosztás lehetőségének szempontja is prioritást élvezhet mind policy szempontból, mind a civil szektor szereplői számára. A kutatásban kérdőívvel, interjúval megkérdezett helyi fiatalok védelme, egyéni anonimitása és a titoktartás természetesen annak ellenére biztosított, hogy a kutatási terep maga ismert.

A részvételi akciókutatás sikere az **emberi kapcsolatokon** múlik, az egyik legfontosabb kihívás ezért a bizalom kiépítése a kutatók és a közösség között (GRANT et al 2008: 83-86.). A sok éves önkéntességnek köszönhető ismeretség, jó személyes kapcsolatok és kölcsönös bizalom megléte a közösség számos tagjával – fiatalokkal és szülőkkel egyaránt – nagyban hozzájárult a kutatás sikeréhez. Az irántam érzett bizalom természetesen nem csak saját személyemnek, hanem az egyesületi önkéntes közösségnek és munkának is köszönhető; azon kevesek is bizalommal tudtak viszonyulni hozzám, akik személyesen nem (két résztvevő kutató anyukája), vagy hallomásból sem ismertek még engem (két, az egyéni interjúk során megkérdezett fiatal anyuka). Bár a 18 év alatti fiatalok szüleinek írásos engedélyét kértük a kutatásban való részvételhez és a gyulai kiránduláshoz, mindkét esetben alapvető bizalom volt érezhető a szülők részéről, ahogy a többi önkéntesek által szervezett program esetében is.

Részvételi akciókutatásnál fontos, hogy a résztvevő kutatók a vezető/facilitátor kutatókkal **partneri viszonyban** vannak. Esetemben a kutatását egészét alapjaiban meghatározta az egyesületi és önkéntes múlt, a bizalom, hogy a fiatalok és szülők (személyesen vagy hallomásból) ismerték az Egyesület évek óta tartó munkáját és engem. Saját kapcsolatom a résztvevő kutatókkal az elejétől kezdve – a korábbi önkéntességre épülve – személyes és bizalmi volt. Az együtt töltött szabadidő, a magánbeszélgetések és kölcsönösen megosztott személyes megélések ennek a kölcsönösen bizalmi, természetes kapcsolatnak fontos része volt.

A kutatásig mint egyetemista önkéntes voltam jelen, de a fiatalokkal való nexusom az önkéntes-kutató szerepben alapvetően nem változott, csak mélyült a kutatás során. A kutatási (rész)eredmények bemutatásával összekötött kirándulás helyszínékként nem csak a helyismeret praktikus szempontjai miatt esett Gyulára a választás. A kutatásig a településre érkező és onnan távozó önkéntesként számtalanszor voltam a helyi családoknál szívesen látott vendég, ezt azonban sosem tudtam ebben a formában viszonzni. A gyulai látogatás során azonban az én családom tudta vendégül látni a fiatalokat minden étkezés alkalmával (egyszer saját otthonában, a többi alkalommal a szálláshelyet nyújtó kollégiumban), ami jelentőségteljes volt minden fél számára és a kapcsolat alapját jelentő személyességet, kölcsönösséget erősítette.

A részvételi akciókutatásban a partneri viszony ellenére a **hatalmi aszimmetria** ugyanakkor elkerülhetetlen volt közöttünk is. Társadalmi helyzetemből fakadóan én rendelkeztem több tudással a kutatásokról, a közösségi programokra is alkalmas terem kulcsával, a programokhoz szükséges eszközökkel, anyagi erőforrással. A doktori kutatásom adta a keretét, lehetőségét az együtt töltött kötetlen szabadidőnek és programoknak is. Általános, hogy a facilitátor kutató az egyenrangúságra törekvő kapcsolatból lép ki minden

olyan helyzetben, amikor a kutatási folyamatról, benne a résztvevő kutatókkal való munkáról egyedül tanulmányt, disszertációt ír, konferencián ad elő – annak ellenére, hogy a résztvevő kutatók ebbe a kutatás legelején beleegyeznek.

A HART (1992) létrája alapján a **részvétel szintje** szempontjából a kerecsendi FRAK-ot általában a hatodik szint jellemezte (a vezető kutató által kezdeményezett, fiatalokkal közösen meghozott döntések szintje), de az idő szűke miatt időnként az ötödik szint (a fiatalok megkérdezése és tájékoztatása) valósult meg. A fiatalok számára a kutatásban való részvétel egyik legnagyobb motivációja a közös szabadidős tevékenységek voltak. Ezek esetében sokszor a legfelső szint érvényesült: a fiatalok kezdeményezte, fiatalok és felnőttek közös döntéshozatala. A kutatócsoport a foglalkozásokat és programokat követően például szinte minden estét 1–1,5 órán át a település középpontjában lévő parkban kötetlenül, gyakran spontán, a település más fiataljaival együtt töltött. A parkban töltött esték a kutatócsoport életének szerves részévé váltak, minden héten volt ezenkívül valami különlegesebb program is (pizzázás, szalonnasütés, szülinapozás, táncos esték...), amit gyakran a fiatalok kezdeményeztek.

A teljes kutatás nem minden lépésében vett részt minden kutató. Az egyes folyamatokban a kutatók részvétele minden esetben önkéntes volt, sok esetben a fiatalok napirendje tette lehetővé vagy korlátozta a részvételt. A csoportösszetétel szintén alapjaiban meghatározta a kutatást, a foglalkozásokat és az egyes kutatási fázisokban a részvételt. A kutatócsoportba önkéntesen jelentkező 13–24 éves résztvevő kutatók között jelentős személyiségbeli, készségbeli eltérések voltak, és nem azonos mértékben érdeklődtek a kutatás iránt. Mind a kutató foglalkozásoknak, mind az egész kutatási folyamatnak érhetőnek kellett lennie az egész csoport számára, de olyan rugalmas keretek biztosításával, ahol minden résztvevő kutató érdeklődése és készségei szerint tudott bekapcsolódni a kutatás egyes részeibe. A kutatási foglalkozások szempontjából például nehézséget jelentett annak a szintnek a megtalálása, ami mindenki számára érthető, de senki számára nem unalmas – ez egy folyamatos tanulás a facilitátor kutató számára. A vegyes korú, nemű és sok szempontból különböző összetételű kutatócsoportnak számos előnye is volt, mindenekelőtt az, hogy önkéntes jelentkezésük természetes folyamat eredménye volt, a csapat alapját pedig egy nagyobb baráti kör adta, akik egyébként is sok időt töltöttek együtt.

A fiatalok részvételének, bevonódásának szintjét jelentősen meghatározta a fiatalok előzetes tájékoztatása, hogy a FRAK egy egyetemi doktori kutatás része. Minden bizonygatás ellenére, miszerint ez a kutatás róluk és a kerecsendi fiatalokról szólt, a kutatásra saját iskolai kutatásomként gondoltak, növelte viszont a motivációjukat a részvételre, miután valahogy kollektívan magukévá tették azt a gondolatot, hogy *„eddig mennyit tettél a gyerekekért, te segítettél nekünk, most mi segítünk neked”*. Kifejezetten büszkék voltak arra, hogy az én dolgozatom és az iskola befejezése az ő munkájukon múlik, hallani sem akartak arról, hogy egyébként máshol, más fiatalokkal is csinálhatnék ilyen kutatást. Ez egyrészt a kölcsönösséget, partnerséget is erősítette közöttünk, ugyanakkor a kutatás végéig érezhető volt, hogy ez az én iskolai kutatásom az ő felfogásukban, és ez nem mindig a magasabb szintű részvételre ösztönözte őket, mert automatikusan a vezető kutatótól várták volna el a döntéseket. Ezt erősíthette az is, hogy mint egyesületi önkéntestől is azt szokták meg, hogy én szervezek nekik programokat. Vezető kutatóként ezért arra is kellett figyelnem, hogy miközben a kutatókban

lévő kompetenciát és cselekvőképességet erősítettem, ne essem a „részvételi paradoxon” hibájába, és ne erőltessek rájuk olyan részvételt, amit nem önként, saját indítatásból szeretnének (ARIELI ET AL, 2009). A kerecsendi FRAK tapasztalata, hogy a fiatalok és a facilitátor kutató nem feltétlenül ugyanazokban az elemekben látták az egyenrangúság és a részvétel jelentőségét. A fiatalok a szabadidős programok esetében tartották fontosabbnak ezeket.

A kutatás akciói

A fiatalok aktív részvétele, munkája a közel 2,5 hónapos kutatásban önmagában is akció. A FRAK során a résztvevő kutatók számos új élménnyel gazdagodhattak, új helyzetekben próbálhatták ki magukat, új dolgokat tanulhattak és új készségeket sajátíthattak el. A fiatalok a nyár során nemcsak tudásukat növelték az őket érintő kérdésekről, problémákról, de a kutatás egyes konkrét lépésein kívül számos fejlesztő és személyiségfejlesztő foglalkozáson és játékban vettek részt (kritikai gondolkodás, társadalmi egyenlőtlenségek, gyerekjogok, konfliktuskezelés, drámás játékok...). Az előadások, az eredmények megosztása, szemléletformálás, a cselekvés fontosságának hangsúlyozása és közös ötletelés mellett a fiatalok számára az új helyzetekben helytállást, önbizalom-növelést célozta.

A két alfejezet röviden tartalmazza a kutatás elméleti eredményeinek egy részét is, hogy érthetőbbé váljon az előadások jelentősége és a kerecsendi beszélgetés esetében a hangsúlyváltás a fiatalok gyermekvállalás témájáról az iskolai lemorzsolódás beavatkozási lehetőségeire.

Gyulai bemutató: társadalmi érzékenyítő előadás

A kutatás első hivatalos akciója a kutatás részeredményeinek bemutatása volt a gyulai 3 napos kirándulás során. Az érzékenyítő előadáson és ezt követő beszélgetésen kortárs segítők, ifjúsági szakemberek és érdeklődők, körülbelül 15-en vettek részt. Mivel a már korábban megbeszélte előadásra az anyukákkal készített egyéni interjúk elemzése előtt került sor, ezért a kutatócsoporttal a kérdőíves vizsgálat és a csoportos interjú eredményeit mutattuk be. A fiatalok a saját részeiket a helyzet újszerűsége és a szűk készületi időkeret miatt olvasni szerették volna, ezért az általam megírt szövegeket előre felosztottuk. A prezentációhoz a diasort én készítettem. Az előadás egyik legnagyobb erőssége a számos interjúrészlet volt, amik a szintén roma fiatalok szájából közvetítették és tükrözték a negatív tapasztalatok súlyát a fiatalok életében. Az egyik résztvevő kutató egy kisvideót állított össze az addig készített fényképekből, ami alá zenei aláfestésnek a Cigány Himnusz és a szintén roma himnuszoként is ismert Gelem gelem című számot választotta. A kisfilm levetítését követően előadást beszélgetés zárta, ahol a fiataloktól és tőlem is kérdezett a hallgatóság.

A nem roma, középosztálybeli, a témákkal alig vagy egyáltalán nem találkozó turistavárosban élő hallgatóság számára az előadás igazi társadalmi érzékenyítés volt. A bevezetésemet követően hátrányos helyzetű roma fiataloktól hallották a náluk néhány évvel idősebb társaik tapasztalatait. Az előadásban bemutattuk, hogy az iskola lemorzsolódásáig a hátrányos helyzetű roma fiatalokat mennyi és milyen jellegű rossz élmény, az önbizalmukat és

az iskola elvégzését gyengítő hatás érheti az általános és középiskolák, középiskolai gyakorlathelyek, kortárs csoport oldaláról. Ezek mögött három fontos tényezőt emeltünk ki: az iskolákkal kapcsolatos kudarcok különböző formáit (ami a jó tanulókat is nagyban érinti, akik legkésőbb a középiskolában, de ott nagyon szembesülnek lemaradásukkal), a roma származást és a kifejezetten negatív munkaerőpiaci kilátásokat.

Az előadáson résztvevők betekintheztek abba, hogy hogyan élik meg a roma fiatalok az előítéleteket, sztereotípiákat, rasszizmust is. A középiskola kezdete a roma származás szempontjából is határhelyzet: a szegregált iskolában tanuló és szegregátumban élő diákok a középiskolai kortárs közösségben személyesen és tartósan szembesülnek megkülönböztetéssel, előítéletekkel annak ellenére, hogy a többségi társadalommal szembeni kisebbségi érzésük jóval korábban és mélyen kialakul. A középiskolai tanulmányaik során végzett kötelező szakmai gyakorlat önmagában is ritkán igazán pozitív élmény a fiataloknak, de a roma fiatalok gyakran találkoznak előítéletekkel: gyermekfelügyeletnél a szülők nem engedik közelükbe a gyermekeiket, pincérkedve nem fogadják el tőlük az ételt.

Az egyetemre készülő vagy egyetemet már végzett nézőknek bemutattuk, hogy az iskolai lemorzsolódás szempontjából az egyik legnehezebb kérdés az iskola- és szakmaválasztás. A fiatalok csak a saját közösségükön belüli példákat és a jövőbeli lehetőségek nagyon szűk körét látják maguk előtt. Ugyanakkor a szegregált iskolában végző diákok többségének a gimnázium már nem reális opció, a fiatalok számára a szakmakínálat pedig nagyon szűk, főleg lányok számára, akik túlnyomó többsége nem is szerette a szakmát, amit tanult.

Az előadás fontos része volt, hogy míg a közvélekedés szerint a korai gyermekvállalás az oka a későbbi hátrányos helyzetnek, arra világítottunk rá, hogy gyermekvállalástól függetlenül a fiatalok jelentős része szerint nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem lehet elhelyezkedni egykori képzésükkel Kerecsenden és környékén, és a szakmát, érettségig vagy mindkettőt szerettek közül sokan a középiskola elvégzését követően nem is tudnak, vagy nem is szeretnék elhelyezkedni végzettségükkel. Általános tapasztalat a közösségben, hogy a megszerzett szakmával roma származásuk miatt nem alkalmazzák a fiatalok jelentős részét, de szakmával vagy anélkül elhelyezkedve is állandó megkülönböztetéssel, előítéletekkel, a nem roma munkavállalóknál nagyobb elvárásokkal kell szembenézniük.

Kerecsendi előadás és beszélgetés

A gyulai utat követően már csak az anyukákkal készített interjúk elemzése és a kutatási eredmények összegzése volt hátra, az eredményeket a kutatócsoporttal Kerecsenden prezentáltuk a gyulai előadáshoz hasonló felállásban.¹² Az előadásra és az azt követő beszélgetésre helyi roma és nem roma önkéntesek, a település és intézményeinek vezetői, szociális dolgozói, civil szervezeti és egyházi vezetők voltak meghívva, akik előzetesen egy fényképes, írásos kutatási beszámolót is kaptak emailben. Ezen az előadáson részben a COVID induló 2. hulláma, részben a többszörös átszervezések és egyéb okok miatt viszonylag kevesen,

¹² A szűk időkeretek a felkészülési időre is hatással voltak, így a fiatalok saját szövegeik felolvasását választották a közösen tartott prezentációk alatt, ügyesen helyt állva a számukra nem szokványos szerepben.

10-en tudtak részt venni, de jelen volt a település jegyzője, családsegítője és a két hónapja indult Felzárkózó Települések program szakmai vezetője (korábban a Biztos Kezdet Gyerekház vezetője, az Egyesület önkéntes tevékenységét indító helyi önkéntes).

A kutatásból az látszik, hogy míg főleg a lányok esetében a fiatalkori gyermekvállalás a végzettség nélküli iskolaelhagyásnak egyik gyakori, végső oka, momentuma, valójában mindkét jelenség egy hosszú folyamat eredménye, ami mögött számos összetett, leginkább rendszerszintű és nem egyéni ok áll. Bár a kutatásban résztvevő lányok jelentős része a nem tervezett gyermekvállalással indokolta iskolaelhagyását, a lányok lemorzsolódást megelőző pályafutása során beazonosítottunk számos olyan, negatív tapasztalatot, ami miatt feltételezhetjük, hogy sokan közülük akkor sem fejezték volna be a középiskolát, ha nem esnek teherbe. Ezek a tapasztalatok összecsengtek a korábban bemutatott részeredményekkel. Az iskolai lemorzsolódás kérdése tehát ugyanolyan, önmagában is fontos téma, ami egyaránt érinti a gyermeket vállaló és nem vállaló fiatalokat. A kerecsendi előadásban ezért a gyermekvállalást követő tapasztalatok bemutatása után az iskolai lemorzsolódásra, mint a fiatalokat széles körben érintő témára helyeztük a hangsúlyt a prezentációban és az azt követő beszélgetésben.

Amellett érveltünk, hogy a tinédzserkori gyermekvállalásról mint az iskola elvégzésének akadályáról szóló gondolkodást és beavatkozási irányokat érdemes újragondolni. A nem szándékolt terhességek megelőzése és a fiatal szülők, családok támogatása természetesen továbbra is nagy hangsúlyt érdemel, ugyanakkor amíg az iskolába járáshoz, a szakmaszerzéshez több negatív, mint pozitív élménye kötődik a fiatalok nagy részének, szakmájuk megszerzésének nem látszik a valós haszna számukra és/vagy nem is szeretnék igazán az adott szakmában dolgozni, addig a lemorzsolódás megakadályozását célzó programok nem alapozódhatnak pusztán olyan általános érvekre, mint hogy azért kell a fiataloknak szakmát szerezni, hogy jobb lehetőségeik legyenek¹³. Számukra a mindennapi tapasztalat nem igazolja ezt vissza, miközben motiváló jövőkép hiányában sok érzelmi erőfeszítést igényel tőlük a szakma megszerzése. A fiatalok számára a középiskola megkezdése sokszor egy összességében nem pozitív, és nem is előremutató időszak kezdetét jelenti, érthető, hogy számukra ilyen körülmények mellett sokkal több jó érzés köthető a középiskola megkezdésével induló gyakori szülői kontrollvesztésnek köszönhető szabadsághoz és a barátokkal együtt töltött idő, párkapcsolat felértékelődéshez, ami könnyen vezet a fiataloknál az iskola jelentőségének csökkenéséhez és iskolakerüléshez. Bár a végzettséget nem szerző fiatalok nagyobb része utólag bánja, hogy nem fejezte be az iskolát, nem feltétlenül látszik a fiatalok számára, hogy megéri megszerezni szakmájukat. A gyermekes anyukák esetében is az derült ki, hogy többnyire nem korábbi szakmájukat fejeznék be.

Előadásunkat azzal zártuk, hogy mivel kutatásunk szerint az általános iskolára és általános iskolás időszakra a fiatalok többsége jó szívvel emlékszik vissza, ezért ezt az időszakot alkalmasnak gondoljuk a végzettség nélküli iskolaelhagyás megelőzését segítő programokra. Változatlan iskolarendszer mellett az alapkészség fejlesztésében, tanulmányi

¹³ Ennek ellenére Kerecsenden leginkább nem a munkanélküliség veszélyezteti a szakmanélküli fiatalokat, mert alkalmi, ideényjellegű, bejelentetlen, fizikai, alulfizetett, kedvezőtlen feltételű munkák elérhetőek számukra. Egy kisebb részük minden hátrányuk mellett nem is fizet rosszul vagy kifejezetten jól fizet, ilyen például már 16 éves fiúk számára is a kőműves, útépítő jellegű, betanított segédmunkásként is végezhető munkák.

eredmények javításában nyújtott segítség a fiatalok számára kulcsfontosságú. A programoknak azonban reflektálniuk és megismerést követően érdemben reagálniuk kell a fiatalok előtt álló konkrét, helyi továbbtanulási lehetőségekre, szakmakínálásra, munkaerőpiaci viszonyokra és lehetőségekre, az általános és középiskolás évek érzelmi nehézségeire. Meg kell ismerni a fiatalok saját és közösségbeli tapasztalatait, meglátásait, kétségeit, problémáit, félelmeit, fájdalmait, dilemmáit és vágyait, és a programoknak mindezekre érdemben és tartósan, folyamatos támogatás biztosítása mellett kell épülniük. A támogatás szüksége jó eséllyel közel sem ér véget az iskola befejezésével, elhagyásával vagy a gyermekvállalással; a fiatal felnőtteknek legalább akkora támogatásra lehet szükségük, élethelyzetüknek megfelelően. Az előadáson jelenlévő, középiskolás roma önkéntesek (akik nem vettek részt a kutatásban) azt igazolták vissza, hogy saját tapasztalataik szerint is helytállóak eredményeink és következtetéseink.

Az előadást követő beszélgetés indításához bemutattuk, hogy a kérdőív 18–26 éves kitöltői szerint miben, hogyan lehetne segíteni a mostani kerecsendi fiatalokat. Kiemelkedő, hogy milyen nagy részben gondolják a fiatal felnőttek, hogy a fiatalok támogatásának alapja a személyes figyelem, bizalom, megértés, biztatás, támogatás, önbizalomfejlesztés, meghallgatásuk és bevonásuk, velük való összefogás. A beérkező válaszok csoportosítva a következők voltak:

- tanulásban segítség (felzárkóztatás, tanoda, nyelvórák)
- iskolaválasztásban segítség, szakmák és hivatások bemutatása
- jó és új példák, lehetőségek mutatása, motiválás (szülők motiválása, segítése)
- önbizalom-növelés, biztatás, támogatás, önállóvá válás
- több figyelem, bizalom, fiatalok meghallgatása, összefogni és foglalkozni velük
- szabadidős programok nyújtása (sport, ifjúsági klub, zene, konditerem és könyvtárklub).

Az előadást követő beszélgetés során a jelenlévő résztvevő kutatók és helyi, roma fiatal önkéntesek a fiatalokkal való munkának három fontos irányát fogalmazták meg. Az egyik „krízistelefon” a nehéz helyzetben lévő fiataloknak: annak a lehetősége, hogy bármilyen problémájukkal tudjanak valakihez fordulni, aki támogatást tud nyújtani. A második az iskola-/szakmaválasztás kérdésének fontossága, amihez előremutató lépésnek tartanák a szakmák részletes, valódi bemutatását, kipróbálását (akár nyáron). A fiatalok lássák, hogy ha elvégzik, mit jelent az adott szakma a hétköznapi életben és munkavégzés közben, milyen előnyei, hátrányai és munkaerőpiaci lehetőségeik vannak vele. Végül fontosnak tartanák a fiatalok személyes mentorálását, kifejezetten helyi roma kortárs segítők által.

Az előadáson megfogalmazódott az is, hogy a helyi fiatalok helyzetével foglalkozó csoportot havi találkozókkal lehetne folytatni, amiben minden érdeklődő benne lehet (kutatók, önkéntesek, helyi fiatalok, helyi civil szervezetek és gyülekezetek vezetői, a település vezetői és szakemberei), ez azonban a kutatás végét és újabb COVID hullámot követően azóta még nem valósult meg.

Bár a kutatás ebben, a kutatócsoporttal végzett formájában lezárult 2020 szeptemberében, 2020 nyarán indult a Felzárkózó Települések program Kerecsenden, aminek az Egyesület lett a megvalósítója. A fiatalokkal végzett egyesületi munka így folytatódott immár a FeTe program munkatársai által, és nem csak az alkalmi, a településre utazó önkéntes jelenléttel. Ennek részeként jelentkezhetek helyi fiatalok a Nemzeti Bünmegelőzési Tanács és a Kortársoktatók Pécsi Egyesülete által szervezett kortárs segítő képzésre 2021 őszén, amire négyen, mindannyian a kutatócsoport egykori résztvevő kutatói jelentkeztek.

Következtetés

A kerecsendi FRAK egésze megmutatta, hogy a fiatalok valóban saját életük szakértői. Emellett koruknak és készség szintjeiknek megfelelően kompetensek, valamint felelősségteljesek, érzékenyek, talpraesettek, kitartóak, érdeklődők a róluk szóló, őket érintő programok során és iránt – bevonásuknak és részvételüknek a róluk való gondolkodás és őket érintő programok részévé kell válnia. A hátrányos helyzetű kamaszok és fiatal felnőttek megélései, meglátásai, általános és középiskolai tapasztalatai, jelenlét és jövővel kapcsolatos nehézségei, féltételei és vágyai fontos további – lehetőleg részvételi – kutatási témák. Jelen kutatás csak a fiatalok szemszögéből vizsgálta a kérdéseket, de a fiatalkori gyermekvállalás és iskolai lemorzsolódás témájában fontos lenne a tanárok, a szülők és a fiatalokkal dolgozó szakemberek oldaláról is kutatásokat készíteni és együttműködni a fiatalokat segítő programok során.

Irodalomjegyzék

APPADURAI, A. 2006: „The right to research”, *Globalisation, Societies and Education*, Vol. 4., No. 2., 167–177.

ARIELI, D.–FRIEDMAN, V.J.–AGBARIA, K. (2009): The paradox of participation in action research; *Action Research* 7 (3), 263–290.

BODORKÓS B. (Doktori értekezés) (2010): Társadalmi részvétel a fenntartható vidékfejlesztésben: a részvételi akciókutatás lehetőségei. Budapest: Szent István Egyetem Környezettudományi Doktori Iskola.

BALÁZS P., CSENGEI A., CZÉGÉ I. P., GULYÁS V., HRUSKÓ E., KISS CS., KOVÁCS V., MOLNÁR Z., PÁLINKÁS Z., TÓTH T., TURI ZS., UDVARHELYI É. T., VARGA M. (2019): Önállóan lakni – közösségben élni. In UDVARHELYI É. T. – DÓSA M. (szerk.) (2019): A kutatás felszabadító ereje. A részvételi akciókutatás elmélete és gyakorlata. Budapest, Napvilág Kiadó – Közélet Iskolája.

CSÉCSEI I., CSENGEI A., DÓSA M., KLEINER I., PALOTAI M., SZAKMÁRY I. T., SZIRÁKI Z., SZOMBATHY K., TOMPA I., UDVARHELYI É. T., WITTMANN N. (2019): „Mikor van a tetteknek ideje, ha nem ilyenkor?” In UDVARHELYI É. T. – DÓSA M. (szerk.)

(2019): A kutatás felszabadító ereje. A részvételi akciókutatás elmélete és gyakorlata. Budapest, Napvilág Kiadó – Közélet Iskolája.

GÉBERT J., MIHÓK B., MOLNÁR R., TÓTH F. (2022): Közös Jelek Valóságlabor. Előadás: Közélet Iskolája Részvételi Akciókutatás Műhelysorozat III. "Kutatás korhatár nélkül – Gyerekek és fiatalok bevonása részvételi akciókutatásba" 2022.04.07., Budapest

GOSZTONYI M. (2017) A pénz zsonglőrei: A szegénységben élők pénzgazdálkodásának rendszere. Szociológiai Szemle, 27 (3). pp. 4–26.

GOSZTONYI M. (2018a) A pénz zsonglőrei: az alacsony jövedelmű családok pénzügyi túlélési stratégiája és egy részvételi akciókutatás története. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola. DOI 10.14267/phd.2018007

GOSZTONYI M. (2018b): Egy részvételi akciókutatás folyamata, megvalósítása és eredményei egy hátrányos helyzetű faluban. Kovász, XXII. évfolyam, 2018. 1–4. szám

GRANT J., NELSON G., MITCHELL T. (2008).: A részvételi akciókutatás kihívásainak kezelése. In: UDVARHELYI É. T. – DÓSA M. (szerk.) (2019): A kutatás felszabadító ereje. A részvételi akciókutatás elmélete és gyakorlata. Budapest, Napvilág Kiadó – Közélet Iskolája.

HART R. A. 1992. "Children's Participation: From tokenism to citizenship." Innocenti Essays. Number 4. Florence, Italy. UNICEF International Child Development Centre.

HORVÁTH K., OBLÁTH M. (szerk) (2015): A részvételi ifjúságkutatás módszerei. Kutatás-módszertani összefoglaló. OKT-Full Tanácsadó Kft., Budapest.

HORVÁTH K. – CSOBÁNKA ZS. E. (2015): A részvételi poétika. In: HORVÁTH K., OBLÁTH M. (szerk): A részvételi ifjúságkutatás módszerei. Kutatás-módszertani összefoglaló. OKT-Full Tanácsadó Kft., Budapest. 94–115.

HORVÁTH K. – TESZARY J. (2015): A szociodráma. In: HORVÁTH K., OBLÁTH M. (szerk): A részvételi ifjúságkutatás módszerei. Kutatás-módszertani összefoglaló. OKT-Full Tanácsadó Kft., Budapest. 117–143.

KERÉNYI Sz. – DR. BEDŐ V. – HORVÁTH K. (2015): A részvételi játékképzés. In: HORVÁTH K., OBLÁTH M. (szerk): A részvételi ifjúságkutatás módszerei. Kutatás-módszertani összefoglaló. OKT-Full Tanácsadó Kft., Budapest. 160–176.

LANSZKI A., HORVÁTH K. (2015): A digitális történetmesélés. In: HORVÁTH K., OBLÁTH M. (szerk): A részvételi ifjúságkutatás módszerei. Kutatás-módszertani összefoglaló. „Kisközösségi ifjúság nevelés támogatása” OKT-Full Tanácsadó Kft., Budapest. 73–93.

LAWS S., MANN G. (2004). So you want to involve children in research? A toolkit supporting children's meaningful and ethical participation in research relating to violence against children. Save the Children.

MÁLOVICS GY., MIHÓK B., PATAKI GY., SZENTISTVÁNYI I., ROBOZ Á., BALÁZS B. - NYAKAS Sz. (2014): Részvételi akciókutatással a társadalmi kirekesztés ellen: egy szegedi példa tanulságai. *Tér és Társadalom*, 28, 3, pp. 66–83.

NÉMETH B., BALOGH K. (2022): Gyerekek részvétele a Hintalovon Alapítvány kutatásaiban. Előadás: Közélet Iskolája Részvételi Akciókutatás Műhelysorozat III. "Kutatás korhatár nélkül – Gyerekek és fiatalok bevonása részvételi akciókutatásba" 2022.04.07., Budapest

OBLATH M., CSOSZÓ G. (2015): A fotóhang. In: HORVÁTH K., OBLÁTH M. (szerk) (2015): A részvételi ifjúságkutatás módszerei. Kutatás-módszertani összefoglaló. OKT-Full Tanácsadó Kft., Budapest. 50–72.

OBLATH M., TAKÁCS G., PADOS E. (2015): A fórumszínház. In: HORVÁTH K., OBLÁTH M. (szerk) (2015): A részvételi ifjúságkutatás módszerei. Kutatás-módszertani összefoglaló. OKT-Full Tanácsadó Kft., Budapest. 144–159.

OZER J. E, PIATT A. A. (2017): Adolescent Participation in Research: Innovation, rationale and next steps UC Berkeley School of Public Health; Innovations for Youth (I4Y)

PARK P. (1993): Mi a részvételi akciókutatás? In: UDVARHELYI É. T. – DÓSA M. (szerk.) (2019): A kutatás felszabadító ereje. A részvételi akciókutatás elmélete és gyakorlata. Budapest, Napvilág Kiadó – Közélet Iskolája.

PATAKI GY., VÁRI A. (2011): Részvétel-akció-kutatás. Magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció- és kooperatív kutatásokból. Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.

RAHMAN M. A. (1991): A részvételi akciókutatás elméleti álláspontja. In: UDVARHELYI É. T. – DÓSA M. (szerk.) (2019): A kutatás felszabadító ereje. A részvételi akciókutatás elmélete és gyakorlata. Budapest, Napvilág Kiadó – Közélet Iskolája.

STRINGER E. T. (2014): Action Research: A Handbook for Practitioners (4th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE

SZOMBATI K. (2011): A részvétel problémája az akciókutatásban: A mezőcsáti fejlesztőmunka tanulságai. In PATAKI Gy. – VÁRI A. (szerk.): Részvétel – akció – kutatás. Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézet, Budapest.

SHAW C., BRADY L.-M., & DAVEY C. (2011): Guidelines for research with children and young people (p. 63). NCB Research Centre. National Children's Bureau

UDVARHELYI É. T. (2013): (In)Justice on the Streets: The Long Housing Crisis in Hungary from Above and Below. Graduate Center, City University of New York

UDVARHELYI É. T. – DÓSA M. (Szerk.) (2019): A kutatás felszabadító ereje. A részvételi akciókutatás elmélete és gyakorlata. Napvilág Kiadó – Közélet Iskolája, Budapest.

YOUTH ACTIVISM PROJECT (2018): What is Youth Participatory Action Research? A where-to-startguide for youth, educators, and youth workers around the world. <https://youthactivismproject.org/wp-content/uploads/2018/05/Youth-Activism-Project-YPAR-Guide.pdf> (Látogatva: 2022.06.03.)

105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről

Internetes források

<https://1.eco.u-szeged.hu/hirek-esemenyek/gtk-2021-junius/kutatas-hallasserult?objectParentFolderId=26018> (Közös Jelek Valóságlabor: Kutatás hallássérült fiatalokkal, társadalmi beilleszkedésük megkönnyítéséért; Látogatva: 2022.06.17.)

https://2.hintalovon.hu/wp-content/uploads/2020/06/tehogylatod_jelentes_magyar_0.pdf (Hintalovon Alapítvány ENSZ gyerekjelentés a gyerekjogok helyzetéről; Látogatva: 2022.06.17.)

https://3.legyelteis.hu/media/public/files/TELEKOM_Internetmost_kutatas.pdf (Hintalovon Alapítvány InternetMost! kutatása; Látogatva: 2022.06.17.)

<https://4.hintalovon.hu/2021/11/15/clear-rights-gyerek-tanacsadok-a-hatekonyabb-jogi-segitsegnyujtasert/> (Hintalovon Alapítvány Gyerektanácsadó testülete; Látogatva: 2022.06.17.)

<https://5.hintalovon.hu/2020/10/06/include-kutatas-gyermekelvitel/> (Hintalovon Alapítvány, INCLUDE kutatás; Látogatva: 2022.06.17.)

<https://6.hintalovon.hu/2021/05/13/hogyan-latjak-a-gyerekek-a-bantalmazast/> Hintalovon Alapítvány Te hogy látod? kutatás; Látogatva: 2022.06.17.)

<https://7.okm.kir.hu/fit/getJelentes.aspx?tip=t&id=031508&th=1> (Oktatási Hivatal köznevelési információs rendszere, intézményi összefoglaló jelentés, 2019; Látogatva: 2022.06.17.)

<http://8.yparhub.berkeley.edu/> (University of California, Berkeley, YPAR HUB; Látogatva: 2022.06.17.)